

čiže o nejaký denotát. (...) snaží (sa) predložiť spôsob, akým je dané to, čo je predmetom jeho výskumu. (...) predstavuje spôsob danosti tej časti minulosti, ktorej sa venuje“ (s. 76). Význam takéhoto prístupu Zeleňák vidí v objektivite *spôsobu danosti*, pretože „danú kognitívnu perspektívu alebo uhol pohľadu na príslušný denotát môžu zdieľať viacerí ľudia. Ide tu v podstate o intersubjektívnosť“ (s. 78). Znamená to, že určitý uhol pohľadu na historickú udalosť je prístupný každému kompetentnému používateľovi jazyka, v ktorom je príslušná historická narácia formulovaná. Avšak ten istý denotát môžeme označiť rôznymi výrazmi, a to preto, že tomu istému denotátu prináležia rôzne *spôsoby danosti*. Práve táto skutočnosť opäť implikuje pluralitné zobrazenie minulých udalostí. Vyvrcholením celej publikácie je posledná kapitola, v ktorej je pojem *spôsob danosti* aplikovaný na výklad plurality v histórii, ktorý bol predstavovaný v predchádzajúcich kapitolách.

Publikácia Eugena Zeleňáka je pútavo napísaným dielom, ktoré zrozumiteľne približuje úskalía problematiky filozofie histórie aj čitateľom bez znalosti primárnych diel z tejto oblasti. Môžu po nej siahnuť ako filozofi, tak aj historici. Pozitivisticky naladeným teoretikom a historikom nastavuje zrkadlo a ukazuje podľa nás reálnejšiu podobu tvorby historických prác. Navyše, viaceré autorove úvahy vyvolávajú nové podnetné otázky, vďaka čomu si recenzovaná kniha takisto zaslúži pozornosť čitateľov.

Jana Kováčová

Jana Kováčová
Katedra filozofie FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
e-mail: jana.kovacova@umb.sk

CAROLYN SWANSON:

Reburial of Nonexistents. Reconsidering the Meinong-Russell Debate

Amsterdam – New York: Rodopi 2011, viii + 134 s.

Teória objektov, ktorú formuloval rakúsky filozof Alexius Meinong, nepochybne patrí medzi exotickéjšie filozofické teórie. Univerzum zaplňa nielen existujúcimi, ale aj neexistujúcimi objektmi: Každý objekt je, ale nie každý objekt má existenciu (či subsistenciu). V univerze sa tak „vedľa seba“ nachádzajú nielen trojrozmerní ľudia, zvieratá, mestá atď. (teda existujúce veci), abstraktné matematické objekty, teoretické idealizácie atď. (teda subsistujúce veci), ale aj zlaté hory či okrúhle štvorce (neexistujúce a nesubsistujúce veci). Načo potrebujeme takúto košatú ontológiu? Bertrand Russell, ktorý pôvodne síce akceptoval meinongovské univerzum, pred viac ako sto rokmi formuloval zásadné argumenty proti nemu. Hoci s výnimkou niekoľkých nadšených meinongovcov sa táto teória objektov považuje aj

vďaka Russellovi za definitívne vyvrátenú, nedávno sa objavila pomerne útlá knižka, ktorá si kladie za cieľ opätovne preskúmať argumenty použité v tejto polemike i odpovede na ne. Môžem povedať, že Carolyn Swanson napísala sviežu analytickú prácu, ktorá napriek niektorým nedostatkom môže dnešnému čitateľovi ponúknuť pomerne verný prehľad argumentov za, resp. proti Meinongovej teórii objektov.

Začnem dvoma výhradami: Autorka sa príliš nezdržiava exegézou, nerekonštruje Meinongovu koncepciu do väčších detailov, ale uspokojuje sa s pomerne povrchným zhrnutím niektorých kľúčových téz. Výklad Meinongovej teórie tak zaberá len zhruba štyri strany. Preto sa v knižke občas stáva, že nerozlišuje medzi Meinongom a meinongovcami. Meinongovi tak pripisuje názory, ktoré on sám nezastával a ani zastávať nemohol (napríklad teóriu bezprostrednej referencie vlastných mien, ktorá sa na scénu dostala až v 60. rokoch 20. storočia). Môže vzniknúť zmätok, ktorý síce neprekáža, ak čitateľovi ide primárne o argumenty, a nie o historickú vernosť, ale na druhej strane knižka tak miestami stráca punc korektnosti. Takisto sa stáva, že čitateľ narazí na špeciálny termín, ktorý nie je nikde vysvetlený (napríklad Meinongov dôležitý termín „objektív“), ale pre pochopenie myšlienky je podstatný. Nedostatočný výklad robí osobitné problémy v prípade termínu *beingless object*, ktorý je jednoducho zavádzajúci. Ako som už naznačil, Meinong rozlišuje existenciu (ktorá sa týka trojrozmerných objektov), subsistenciu (ktorá sa týka abstraktných objektov) a tretí spôsob bytia týkajúci sa objektov, ktoré neexistujú ani nesubsistujú (s. 8 – 9). Autorka ich označuje anglickým termínom *beingless objects*. No tento výraz je nešťastný, keďže ho môžeme preložiť ako *objekt, ktorý nemá bytie*. Lenže pre Meinonga má bytie každý objekt (inak by to nemohol byť objekt); objekt, ktorý by nemal bytie, by jednoducho nemohol byť ničím, o čom možno hovoriť. Presnejšie by malo ísť o objekty bez existencie/subsistencie (ktoré napriek tomu sú, teda majú bytie). Aby som sa vyhol podobnému zmätku, budem ich v recenzii radšej označovať termínom *m-objekty (meinongovské objekty)*.

Knižka pozostáva z troch častí, ktoré sú rozdelené do deviatich kapitol. V prvej časti (1. – 4. kapitola) sa zavádzajú m-objekty, v druhej časti (5. – 6. kapitola) a v tretej časti (7. – 9. kapitola) sa diskutuje o tom, či m-objekty sú potrebné na objasnenie pravdivostných podmienok niektorých špecifických viet. Konkrétnejšie, v druhej časti sa posudzuje užitočnosť m-objektov pri stanovovaní pravdivostných podmienok výrokov opisujúcich reálny svet, kým v tretej časti sa posudzuje ich užitočnosť v prípade výrokov z fikcie.

Začnime prvou časťou. Formulujú sa v nej základy Meinongovej teórie m-objektov, Russellove argumenty proti nej, Meinongov návrh, ako sa s týmito argumentmi vyrovnáť tak, aby teória m-objektov zostala nedotknutá, a napokon Russellova alternatívna koncepcia. Ako kľúčovú motiváciu v prospech zavedenia m-objektov Swanson uvádza to, že sa vyskytujú vo vedecky relevantných faktoch (s. 9), a teda podľa Meinonga ide o objekty poznania. Autorka rozlišuje tri druhy takýchto faktov (s. 10): charakterizačné fakty, negatívne existenčné fakty a intencionálne fakty. Charakterizačné fakty zachytávajú to, že objekty majú určité vlastnosti, negatívne existenčné fakty zase konštatujú neexistenciu objektu a intencionálne fakty reprezentujú postoj aktéra k objektom. Pomocou výrokov, ktoré vyjadrujú takéto fakty, hovoríme aj o m-objektoch, a preto *nejako* musia byť.

Ako je dobre známe, Russell tejto koncepcii vyčíta to, že odporuje elementárnym logickým princípom, konkrétne zákonu vylúčenia sporu (t. j. $(\forall F)(\forall x)\sim(Fx \wedge \sim Fx)$) a zákonu vylúčenia tretieho (t. j. $(\forall F)(\forall x)(Fx \vee \sim Fx)$). Konkrétne, okrúhly štvorec „by bol okrúhly a štvorcový, a teda okrúhly a neokrúhly“, resp. súčasný kráľ Francúzska „by nebol, ani plešatý,

ani neplešatý“ (s. 13). Ako Swanson ukazuje ďalej, Meinong sa pokúsil odmietnuť tento spôsob argumentácie rozlíšením dvoch druhov negácií, širokej a úzkej negácie, a zavedením pojmu neurčitého objektu. Široká negácia neguje celý výrok, ide teda o klasickú výrokovú negáciu, kým úzka negácia neguje len predikát výroku: „ $\sim Fa$ “, kde \sim je široká negácia, znamená „Nie je pravda, že a je F“; „ $-Fa$ “, kde $-$ je úzka negácia, znamená „a je nie-F“. Teraz možno rozlíšiť dve verzie zákona vylúčenia sporu a zákona vylúčenia tretieho (s. 15 – 16):

$$\begin{array}{ll} (*) & (\forall F)(\forall x)\sim(Fx \wedge \sim Fx) & (\forall F)(\forall x)(Fx \vee \sim Fx) \\ (**) & (\forall F)(\forall x)\sim(Fx \wedge -Fx) & (\forall F)(\forall x)(Fx \vee -Fx) \end{array}$$

Ako zdôrazňuje Swanson, Meinong rešpektuje obidva zákony so širokými negáciami (*), no pripúšťa, že m-objekty porušujú verziu (**). A je to tak v poriadku, pretože „napríklad obojpohlavný červ môže mať vlastnosti byť samec a byť ne-samec“ (s. 15), čím sa poruší zákon vylúčenia sporu s úzkou negáciou; analogicky, legitímne možno porušiť aj úzku verziu zákona vylúčenia tretieho, pretože číslo štyri „nemá vlastnosť byť samec alebo vlastnosť byť ne-samec“ (s. 16).

S úzkou verziou zákona vylúčenia tretieho súvisia aj tzv. neurčité objekty (s. 16 – 17). Ak je objekt určitý, tak o každej vlastnosti F, by malo byť zrejmé, či má vlastnosť F, alebo vlastnosť $-F$; na druhej strane neurčitý objekt porušuje úzku verziu zákona v tom, že nemá ani vlastnosť F, ani vlastnosť $-F$. Súčasný kráľ Francúzska (čo je Russellov príklad) je m-objekt, ktorý nie je plešatý, ale nie je ani ne-plešatý. Pokiaľ ide o plešatosť, je jednoducho neurčitý. Špecifickú kategóriu m-objektov teda môžeme obhájiť v prípade, že ich budeme považovať za neurčité v uvedenom zmysle. Neurčité objekty sa však nijako nepreviňujú proti zákonu vylúčenia sporu v širokej verzii, takže Russellova argumentácia proti nim (ktorá sa opiera len o širokú verziu zákona) je podľa Meinonga neúspešná.

Keď C. Swanson predstavila tieto riešenia, podrobuje ich dôslednej kritike. Spomedzi všetkých troch kľúčových protiargumentov vyberám jeden, ktorý opíšem podrobnejšie. Swanson vyčíta tomuto riešeniu to, že aj keď ide na pohľad o návrh, ktorý Meinongovi umožňuje vyhnúť sa kontradikciám, v konečnom dôsledku vedie k iným kontradikciám (s. 22 – 25). Vezmime si ako m-objekt kráľa Francúzska, ktorý nie je v strednom veku; označme ho výrazom k. Nemáme žiadnu ďalšiu špecifikáciu jeho veku, ale predpokladajme, že ak niekto nie je v strednom veku, tak je mladý, alebo starý; platí teda (M je „byť mladý“, S je „byť starý“):

$$(1) \quad Mk \vee Sk$$

Keďže k je m-objekt, ktorý je neurčitý, pokiaľ ide o vek, platia o ňom tvrdenia:

$$(2) \quad \sim Mk \wedge \sim \sim Mk$$

$$(3) \quad \sim Sk \wedge \sim \sim Sk$$

(t. j. nie je pravda, že k je mladý (resp. starý), a nie je pravda, že k je ne-mladý (resp. ne-starý)). Jednoduchým odvodením z (2) a (3) dostaneme (4), resp. (5):

$$(4) \quad \sim Mk$$

$$(5) \quad \sim Sk$$

Zavedením konjunkcie vznikne:

$$(6) \quad \sim Mk \wedge \sim Sk,$$

z čoho pomocou de Morganovho zákona odvodíme:

$$(7) \quad \sim(Mk \vee Sk)$$

Z riadkov (1) a (7) napokon odvodíme kontradikciu:

$$(8) \quad (Mk \vee Sk) \wedge \sim(Mk \vee Sk)$$

Pri odvodení tejto kontradikcie sme použili len bezproblémové predpoklady a bežné vý-

rokovologické inferenčné pravidlá. To znamená, že aj koncepcia neurčitých objektov spolu s úzkymi verziami zákonov vedie ku kontradikciám, a teda Meinongova obrana je neúčinná.

Prvú časť knihy autorka končí načrtnutím alternatívy k Meinongovej ontologicky zameranej teórie – ide o Russellovu koncepciu logickej formy a o jeho analýzy výrokov s určitými, resp. neurčitými deskripciami.¹ Poukazuje pritom na limity aplikovateľnosti tejto koncepcie a naznačuje, akým spôsobom ju treba doplniť, aby sa dokázala vyrovnat' aj s inými spôsobmi použitia určitých, resp. neurčitých deskripcií. Hoci zatiaľ sa autorka vyjadruje v čo najneutrálnejšej forme a neprejudikuje, či Russellova teória je úspešnejšia ako Meinongova koncepcia, možno už teraz tušiť, že jej sympatie sú skôr na Russellovej strane. Užitočnosť m-objektov sa analyzuje v druhej a tretej časti knihy.

V druhej časti knihy sa posudzuje užitočnosť zavedenia m-objektov pri explikácii pravdivostných podmienok niektorých druhov viet týkajúcich sa reálneho sveta. Najprv sa obsírne rozoberajú výroky, ktoré vyjadrujú charakterizačné fakty (5. kapitola). Podľa Meinongovho charakterizačného postulátu, objekt má vlastnosti, ktoré sa použili na jeho charakterizáciu; zlatá hora je preto zo zlata (s. 55). M-objekt zlatá hora je podľa Meinonga nevyhnutný na to, aby výroky ako „Zlatá hora je zo zlata“ mali pravdivostné podmienky. Swanson poukazuje na to, že tento návrh vedie k viacerým závažným ťažkostiam. Ukazuje, že takto môžeme odvodiť neprijateľné identity (napríklad to, že číslo tri je totožné s číslom štyri; s. 57); môžu vzniknúť kontradikcie spôsobené neurčitými objektmi (s. 58), resp. možnými konfliktnými charakterizáciami (s. 59 – 60). Kapitola uzatvára Russellov návrh sémantiky takýchto výrokov, pričom autorka zdôrazňuje dôsledok, podľa ktorého niektoré zdanlivé tautológie v skutočnosti tautológiami nie sú (platí to aj v prípade vety „Zlatá hora je zo zlata“ – podľa Russellovej teórie ide dokonca o nepravdivú vetu).

V 6. kapitole druhej časti sa autorka zaoberá negatívnymi existenčnými výrokmami a výrokmami vyjadrujúcimi intencionálne fakty. Opäť sa ukazuje, že negatívne existenčné výroky vyžadujú m-objekty, aby mali adekvátne pravdivostné podmienky. Problémy však môžu vzniknúť vtedy, keď sa vo svete objaví reálny objekt opísaný deskripciou, ktorá bola pôvodne bez referenta (s. 70). Vezmime si vetu „Albertova dcéra neexistuje“. V čase, keď Albert dcéru nemal, deskripcia „Albertova dcéra“ označuje podľa Meinongovej koncepcie určitý m-objekt, ktorý neexistuje (hoci má bytie), a teda uvedená veta je pravdivá. Lenže keď sa Albert stane otcom dievčaťa, veta „Albertova dcéra neexistuje“ by sa mala stať pravdivou, keďže daný reálny objekt existuje. Lenže narodením tohto dievčaťa „sa pôvodný referent, dcéra, ktorá neexistuje, nestratí ani nezmlzne“ (s. 71), ale naďalej sa vyskytuje vo sfére bytia. Prečo by sa teda mali pravdivostné podmienky meniť a deskripcia by mala zrazu označovať reálny objekt? Na podobné problémy narazíme aj v prípade, že sa pokúsime využiť m-objekty pri vysvetľovaní pravdivostných podmienok výrokov vyjadrujúcich intencionálne fakty (s. 72 – 73). Veď ako máme rozumieť vete „Albert chce po skončení doktorátu kúpiť dom“, ak nemá na mysli žiadny konkrétny už stojaci alebo zatiaľ nepostavený dom? Majú sa zmeniť pravdivostné podmienky, keď si Albert túto vec ujasní? Swansonovej analýza výrokov vyjadrujúcich intencionálne fakty

¹ Vynechal som podrobnejšiu zmienku o ďalšom Russellovom argumente proti m-objektom a reakciách naň zo strany Meinonga a meinongovcov (s. 29 – 34). Tento argument sa týka takých m-objektov, ako sú existujúci súčasný kráľ Francúzska alebo existujúci okrúhly štvorec, ktoré sú podľa Russella neprijateľné, pričom reakcie na tento argument sa opierajú o niektoré ďalšie pojmové rozlíšenia.

je pomerne detailná a v rámci nej analyzuje aj negatívne reakcie prívržencov meinongizmu na Russellovu koncepciu.

V tretej časti knihy sa hovorí o užitočnosti zavedenia m-objektov v prípade sémantiky výrokov patriacich do fikcie. Aj v tomto prípade je výsledok negatívny: M-objekty sú zbytočné, keďže existujú iné teórie, napríklad Russellova koncepcia, ktoré poskytujú adekvátnejšie predikcie bez toho, aby vyžadovali akékoľvek m-objekty. Zaujímavejší ako kritika Meinongovej teórie je však Swansonovej pozitívny návrh, ako explikovať sémantiku výrokov z fikcie. Požiadavke zaviesť m-objekty sa vyhneme vtedy, ak výroky z fikcie budeme chápať tak, že „sú pravdivé o nejakom kontexte“ (s. 101). Takéto výroky sú teda eliptické v tom zmysle, že v nich spravidla chýba zmienka o kontexte; keď chýbajúci prvok doplníme, namiesto vety „Fa“ budeme mať výrok „Podľa príbehu X, Fa“. Vďaka operátoru „podľa príbehu X...“ by sme sa mali zbaviť požiadavky zavádzať m-objekty. No tento záver je podľa mňa unáhlený. Vôbec totiž nie je jasné, ako doplnenie operátora do vety má zabrániť tomu, aby veta nebola o m-objekte. Veď aj keď obmedzíme aplikovateľnosť vety na nejakú fikciu, ešte stále môžeme tvrdiť, že veta je pravdivá o m-objekte relevantnom pre daný kontext. Zavedenie operátorov samo osebe teda nerieši *ontologickú* diskusiu o m-objektoch. (Ďalšie ťažkosti uvediem neskôr.)

Autorka si však niektoré problémy s týmto riešením uvedomuje (s. 102). Vo všeobecnosti ide o ťažkosti, ktoré vznikajú vďaka miešaniu niekoľkých kontextov. Môžeme napríklad utvoriť vety, v ktorých sa porovnávajú objekty z fikcie s reálnymi objektmi („Sherlock Holmes je chytрейší ako Albert“) alebo objekty z rôznych fikcií („Sherlock Holmes je chytрейší ako Matlock“). Preto rozlišuje dva druhy kontextových operátorov. *Primárne kontextové operátory*, ktoré stoja na začiatku vety, naznačujú, že celá veta niečo konštatuje o fikcii (s. 103 – 106). Ide o vety formy „[C]x: ψ “, kde x je premenná, ktorej hodnotami sú fikcie (napríklad príbehy), a ψ je nejaká veta. Čítame: „V kontexte x platí ψ .“ Táto veta je pravdivá, ak ψ je pravda v rámci x. Ak sa pred vetou takýto operátor nenachádza, znamená to, že veta sa vzťahuje na skutočný svet. Treba však zaviesť aj *sekundárne kontextové operátory* (s. 106 – 110). Ide o operátory, ktoré sa vzťahujú na časti viet označujúce individuá; veta formy „[C]^x: Fa^x“, kde x je premenná, ktorej hodnotami sú fikcie, znamená, že objekt a z fikcie x je F. Môžeme tak formulovať porovnania: „[C]^x[C]^y: Sherlock Holmes^x je chytрейší ako Matlock^y“ znamená, že Sherlock Holmes z fikcie x je chytрейší ako Matlock z fikcie y. Podobne: „[C]^x: Sherlock Holmes^x je chytрейší ako Albert“ znamená, že Sherlock Holmes z fikcie x je chytрейší ako Albert (z reálneho sveta).

Hoci tento návrh na prvý pohľad spomínané problémové prípady rieši, nie je podľa mňa dostatočne dopracovaný. Sekundárne operátory síce dokážu vybrať relevantné individuum z fikcie, no autorka neukazuje, ako by to bolo s vlastnosťami z fikcie. Ako by sme mali analyzovať vetu „Albert chce chovať jednorožce“? Väčší problém však vzniká z toho, že napríklad v prípade komparatívnych výrokov je problematický *kontext porovnávania*. Ide o to, že v prípade vety „[C]^x[C]^y: Sherlock Holmes^x je chytрейší ako Matlock^y“ síce máme jasné indikátory ukazujúce odkiaľ „vziať“ príslušné individuá, no nemáme určený kontext, vzhľadom na ktorý máme porovnanie urobiť. Kde má byť Holmes z fikcie x chytрейší ako Matlock z fikcie y? V záujme korektnosti treba povedať, že ak pred vetou chýba primárny operátor, mala by sa vzťahovať na realitu. Lenže potom dostaneme, že Holmes z fikcie x je v realite chytрейší ako Matlock z fikcie y. Čosi také nedáva dobrý zmysel. Sekundárne operátory mali zabezpečiť to, aby sme do reality nemuseli zavádzať individuá z fikcie (napríklad v podobe m-objektov). No ak v realite máme robiť nejaké porovnania, tak individuá tu musíme mať, a to znamená, že

výrazy „Sherlock Holmes z fikcie x“ a „Matlock z fikcie y“ by mali v realite niečo označovať. Nevrátili sa nám takto m-objekty naspäť oknom? Problém vidím v tom, že sa do jazyka vôbec takéto operátory zavádzajú, a preto by sa táto koncepcia mala dostatočne domyslieť.

Kniha Carolyn Swanson je v podstate upravenou verziou jej dizertačnej práce. Z tohto hľadiska ju musím hodnotiť veľmi pozitívne, a to napriek niektorým nedostatkom či nedotiahnutým miestam, ktoré som sa pokúsil naznačiť. Ponúka zaujímavú a argumentačne bohatú úvahu o diskusii, ktorá viedla k formulácii jednej z najpozoruhodnejších sémantických koncepcií, Russellovej teórie deskripcií. Osobne by som si želal, aby som dizertačné práce podobnej úrovne mal možnosť čítať aj od slovenských autorov.

Marián Zouhar

Marián Zouhar
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: marian.zouhar@gmail.com